
УДК 371:485

Микола СЮРАВЧИК,

проректор з питань моніторингу якості освіти і незалежного оцінювання Комунального закладу «Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти», м. Житомир

Тетяна МАСТЕРКОВА,

методист лабораторії освітнього адміністрування Комунального закладу «Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти», м. Житомир

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ КУЛЬТУРНОГО КАПІТАЛУ ОСОБЛИВО ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ У СИСТЕМІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

«Щастя полягає в тому, щоб,
відкривши у собі справжню до чогось здібність,
побудувати на ній своє життя».

Г. Сковорода

Анотація. В даній статті зроблена спроба аналізу формування культурного капіталу школярів загальноосвітніх закладів та відтворення його у системі освіти задля сприяння особистісному зростанню та професійній реалізації індивіда, а також збереженню культурного зв'язку між поколіннями.

Оскільки метою реформування повної загальної середньої освіти є всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка вдосконалюється і навчається впродовж життя, авторами статті визначаються пріоритети в роботі педагога по залученню школярів до участі в інтелектуальних змаганнях.

Ключові слова: загальна середня освіта, соціалізація особистості, інституціоналізація, культурний капітал, інтелектуальні змагання, компетентності, інкорпорація, об'єктивація, агенти культурного капіталу.

Постановка проблеми. В Україні існує надзвичайно високий суспільний запит на отримання вищої освіти, оскільки рівень та якість отриманої освіти дає право претендувати на найбільш престижні професійні

позиції. Нині близько 80% випускників закладів загальної середньої освіти стають студентами виш.

У 2017 році у Житомирській області закінчили заклади загальної середньої освіти 6552 учні. До вищих навчальних закладів III – IV рівнів акредитації вступили 4064 або 62% з них. Ще 1014 або 15% стали студентами закладів I – II рівнів акредитації. Лише 807 або 12,3% випускників школи продовжують навчання для здобуття робітничих професій.

Ці дані говорять про те, що в Україні нескладно здобути вищу освіту, але не просто здобути якісну освіту. Питання в тому, що ця освіта має забезпечити подальше життя випускника, його адаптацію до умов сьогодення. Саме з цим виникають проблеми, бо по завершенню закладів вищої освіти більшість випускників не можуть або не хочуть працевлаштуватися за спеціальністю.

Виклад основного матеріалу дослідження. В реаліях сучасного інформаційного суспільства рівень та якість отриманої людиною освіти, відкривають для неї широкі можливості професійної та особистої самореалізації в соціальному житті.

У значній мірі це залежить від отримання та формування індивідом під час навчання, так званого, «культурного капіталу».

Питання культурного капіталу та сфери його впливу на соціальне життя людини було досліджено французьким соціологом і філософом П. Бурдьє. Власне саме поняття «культурний капітал» було введено в широкий науковий дискурс в його праці «Нарис теорії практичної дії» (1972). Культурний капітал осмислюється вченим як сукупність інтелектуальних здібностей, освіченості, вмінь, кваліфікаційної підготовки індивіда чи індивідів, що використовуються в процесі здійснення соціальної діяльності, і при цьому узаконюють володіння ним певним статусом. Культурний капітал виступає накопичуваним ресурсом, а джерелами його розвитку є держава, певні організації, сім'я та сімейні відносини, а також самі індивіди як його

потенційні носії [1].

Соціально–філософське значення культурного капіталу розглядалося вченим в контексті процесу досягнення людиною певного професійного положення в соціумі. З точки зору взаємозв'язку між капіталом та індивідом, вчений зазначає, що приносячи дохід, маючи властивості відтворення, капітал є тією силою, що забезпечує об'єктивну нерівність людських можливостей. П. Бурдьє вважає, що сутнісна особливість формування культурного капіталу як раз і виявляється в тому, що він конвертується не лише в доходи, але і в статус та професійну реалізованість індивіда [1].

Учений пропонує оригінальний проект моделі формування змістовних компонентів культурного капіталу, що включають в себе три підсистеми: інкорпоровану [embodied state] (знання, вміння, навички особистості); об'єктивовану [the objectified state] (культурні цінності – картини, книги, машини); інституціоналізовану [the institutionalized state] (дипломи, сертифікати, почесні звання та ін.).

Говорячи про визначення культурного капіталу, можна окреслити його наступним чином: культурний капітал представляє собою реалізоване в практичній діяльності багатство у вигляді освіченості, інтелектуальних, морально-ціннісних та соціальних характеристик, втілене в професійній компетентності людини, і здатне приносити своєму носію додаткові прибутки і привілеї. Зовні він виявляється в стилі поведінки та практичній професійній діяльності індивіда. За своїм змістом, культурний капітал легітимізує професійні статуси, ролі та владу, підтримує встановлений соціальний порядок в суспільстві та його окремих підсистемах. У філософському вимірі культурний капітал є суспільним артефактом, який, будучи створеним та накопиченим людиною, транслюється наступним поколінням і тим самим підтримує зв'язки між ними. [1]

Одним з найважливіших каналів відтворення культурного капіталу є система освіти, адже саме в ній знаходять своє відображення процеси набуття

і засвоєння культурного капіталу та отримання академічних кваліфікацій. Освіта, на погляд П. Бурдьє, це поле, що найбільш орієнтоване на відтворення культурного капіталу, враховуючи те, що самі агенти (індивіди – авт.) достатньо компетентні для такого відтворення. Освіта, у вигляді легітимних знань та вмінь, спільно з особистим культурним рівнем індивіда, виступає складовою культурного капіталу особистості. Три вищевказані форми існування культурного капіталу (інкорпорований, об'єктивований та інституціоналізований) завжди знаходяться в певному зв'язку з освітнім процесом. Об'єктивований культурний капітал побічно пов'язаний з освітнім потенціалом, тоді як інкорпорований та інституціоналізований – є двома сторонами явища освітнього потенціалу індивіда.

Проаналізуємо даний аспект питання більш детально.

В освітньому процесі інкорпорований культурний капітал, на наш погляд, є чи не найважливішим, оскільки за своїм змістом містить сукупність усталено відтворюваних диспозицій та практично втілених професійних здібностей, якими потенційно наділений носій культурного капіталу. Інкорпорований культурний капітал виявляється насамперед у розвитку в учня або студента соціально вагомих форм знань, вмінь та соціокультурних цінностей, якими він теоретично володіє та надалі може практично реалізовувати в професійному житті. В контексті розвитку інкорпорованої форми культурного капіталу розвиваються інтелектуальні здібності індивідів, моральні якості, кваліфікаційна підготовка.

Перша форма культурного капіталу доповнюється інституціоналізованою, в якій простежується формалізація прав власності учасників освітнього процесу, їх рангів, сертифікатів, що засвідчують важливість та цінність сформованого в них культурного капіталу. Насамкінець, третя форма культурного капіталу - об'єктивована - виступає в якості додаткового компонента в освітньому процесі, у вигляді озвучених форм культури, що доповнюють освітнє поле.

Об'єктом нашого дослідження буде інституціоналізована форма культурного капіталу школярів у системі загальної середньої освіти в Україні.

В Україні існує надзвичайно високий суспільний запит на отримання вищої освіти, оскільки рівень та якість отриманої освіти дає право претендувати на найбільш престижні професійні позиції.

На практиці це спричинило стрімке зростання вступників до вищих навчальних закладів. Якщо у 1990 році прийом до вищих навчальних закладів III – IV рівнів акредитації становив 174,5 тисяч студентів (при майже 400 – т тисяч випускників школи), то у 2006 році цей показник склав 507,7 тисяч (при 515 – и тисячах випускників). Демографічна ситуація, анексія Криму та окупація частини Донбасу суттєво вплинула на зменшення цих показників. У 2017 році студентами стали 212,4 тисячі при 211 – и тисячах випускників школи з урахуванням випускників попередніх років). [3].

На сьогодні близько 80% випускників закладів загальної середньої освіти стають студентами вищих навчальних закладів.

У 2017 році у Житомирській області закінчили заклади загальної середньої освіти 6552 учні. До вищих навчальних закладів III – IV рівнів акредитації поступили 4064 або 62% з них. Ще 1014 або 15% стали студентами закладів I – II рівнів акредитації. Лише 807 або 12,3% випускників школи продовжують навчання для здобуття робітничих професій.

Ці дані говорять про те, що в Україні нескладно здобути вищу освіту, але не просто здобути якісну освіту. Питання в тому, що ця освіта має забезпечити подальше життя випускника. Саме з цим виникають проблеми, бо по завершенню закладів вищої освіти більшість випускників не можуть або не хочуть працевлаштуватися за спеціальністю.

Якщо відштовхуватися від теорії культурного капіталу, то ми маємо ситуацію коли людина стає власником інституціоналізованої форми (диплома) не набувши інкорпоративної форми (знань, вмінь, кваліфікації) [2].

За дослідженнями експертів за спеціальністю працюють лише 42% здобувачів дипломів. Бажають перекваліфікуватися та зайнятися чимось кардинально іншим хочуть 65% випускників закладів вищої освіти [4].

До 2008 року в Україні вступ до вишів навіть найобдарованіших випускників школи був великою проблемою. Високий рівень корупції під час вступних кампаній часто закривав перед талановитою дитиною шлях здобути безкоштовну освіту за фахом у престижному ВНЗ.

Після запровадження умови проходження зовнішнього незалежного оцінювання для вступу, ситуація докорінно змінилася.

Стало можливим сподіватися на продовження здобуття вищої освіти у найкращих закладах України учням, які у школі змогли проявити свої таланти.

Перед вчителем постає завдання розпізнати у дитини таланти, націлити її на його реалізацію та інституціоналізувати його, щоб роки навчання у школі стали стартовим майданчиком для реалізації культурного капіталу школяра у подальшому навчанні та професійній діяльності. Саме школа має підготувати обдаровану дитину до розуміння того, що свій таланти вона має бути готова конвертувати у академічні кваліфікації, що засвідчить перехід його культурного капіталу з інкорпоративного стану в інституціоналізований стан.

Формування культурного капіталу у закладах загальної середньої освіти має свої особливості.

Якщо говорити про особливо обдарованих учнів, то дослідження показують, що їх кількість серед однолітків не є великою.

Відомий американський психолог і психодіагност Девід Векслер – автор «Шкали інтелекту» встановив такі показники інтелектуальної обдарованості:

- 2,2% – дуже високий інтелект;
- 6,7% – високий інтелект. [5]

Відкрити і розвинути талановиту дитину – важлива місія, яка

покладається на педагогів середньої школи.

Звичайно головними документами, які інституціоналізують набуті учнем у школі знання, вміння та навички є атестат про середню освіту та сертифікат про складання зовнішнього незалежного оцінювання. Відображені у цих документах оцінки забезпечують можливість продовження навчання у вищих закладах освіти. Причому, перевага надається саме результатам зовнішнього незалежного оцінювання, які враховуються по трьох предметах, результат атестату не може перевищувати 10% від загальної суми балів.

Такий підхід дає можливість дитині зосередитися на предметах, які стануть визначальними при вступі до вищого закладу.

Такий вид інституціоналізації успіхів школяра як «золота» чи «срібна» медаль за особливі успіхи у навчанні, який у минулому давав переваги при вступі до університету, на сьогодні втратив своє значення.

У той же час залишається актуальною підтримка прагнення учня до здобуття нових знань та їх глибокого закріплення. Мозку дитини, навіть найобдарованішій, потрібне постійне тренування. Це завдання вирішується долученням школярів, починаючи з початкової школи, до системи інтелектуальних змагань.

За результатами цих змагань можна визначити обдарованих дітей, побудувати їх педагогічну та наукову підтримку, інституціоналізувати їх досягнення у певних предметах та сприяти продовженню навчання у вищих закладах освіти.

Загалом, Міністерством освіти і науки України проводяться та підтримуються такі інтелектуальні змагання для учнів закладів середньої освіти:

- Всеукраїнські учнівські олімпіади з 26 навчальних дисциплін (у тому числі 8 мов національних меншин, включаючи польську мову);
- Всеукраїнський конкурс захист науково-дослідницьких робіт учнів;
- Всеукраїнські Інтернет-олімпіади з 8 навчальних предметів;

- Всеукраїнські турніри з 11 предметів;
- Мовно-літературні Конкурси Петра Яцика та імені Т. Шевченка;
- в 11 номінаціях проходять Всеукраїнські та міжнародні конкурси («Левеня», «Кенгуру», «Турнір чемпіонів», «Лелека», «Колосок», «Геліантус» та ін.).

Організатори останніх дають можливість брати участь у конкурсах всім бажаючим школярам 1 – 11 класів. У багатьох учнів перші відзнаки за успіхи в інтелектуальних змаганнях з'являються саме після них. Таким чином, дитина отримує інституціоналізоване підтвердження своїх інтелектуальних досягнень.

Всеукраїнські учнівські турніри формують у школярів навички командної роботи, що реалізує одну з ключових компетенцій, визначених Державними стандартами для загальної середньої освіти.

Мовно-літературні Конкурси Петра Яцика та імені Т. Шевченка покликані виявляти творчо обдаровану молодь, розвиток її потенціалу, виховувати у молодого покоління повагу до мови і традицій свого народу. Переможці Конкурсів інституціоналізують свої досягнення у вигляді щорічних стипендій Президента України.

Детальніше зупинимося на Всеукраїнських учнівських предметних олімпіадах, організацією яких у Житомирській області займається комунальний заклад «Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Житомирської обласної ради.

В олімпіадах з 19 предметів, які проходять в області (шкільний, районний/міський та обласний етапи) беруть участь учні 7 – 11 класів.

У 2016-2017 навч. році на районному/міському етапі олімпіад змагалось понад 30 тисяч школярів. 1959 учнів взяли участь в обласному етапі. 51 учень від області виступав на всеукраїнському етапі. Одна учениця потрапила в команду України на міжнародну олімпіаду з наук про Землю.

Якщо проаналізувати результати олімпіад серед учнів 11 класу, то в

обласному етапі брали участь 456 школярів (7% від усіх одинадцятикласників області). Згадаємо про 8,9% з високим і дуже високим інтелектом за «шкалою інтелекту» Д. Векслера. 128 (1,95%) учнів брали участь у двох і більше олімпіадах (2,2% з дуже високим інтелектом). Таким чином учнівські олімпіади, до певної міри, об'єктивно інституціоналізують культурний капітал, сформований у школярів протягом навчання у школі.

Дипломи переможців на різних етапах олімпіад стають доволі вагомими відзнаками, які інституціоналізують культурний капітал окремого індивіда та відкривають перед ним можливості роботи науковою та професійною кар'єрою.

У школі, на рівні районів та міст стало традицією відзначення кращих учасників олімпіад. Вони отримують стипендії та інші види матеріального заохочення. Таким чином, обдаровані діти бачать реальний шлях конвертації культурного капіталу у певну вигоду для себе. Це – приклад інституціалізації суттєвих відмінностей між офіційно визнаною, гарантованою компетентністю і, просто, культурним капіталом, які змушені постійно відстоювати свої права. Є багато учнів, які добре вчаться, але офіційно визнається компетентність того, хто підтвердив її на предметній олімпіаді і отримав відповідний диплом.

В Україні диплом переможця всеукраїнського етапу гарантує 10 додаткових балів до конкурсного результату. При високій конкуренції при вступі до престижних закладів вищої освіти, де роль відіграють іноді десятки долі бала, це суттєво збільшує шанси випускника реалізувати свою мрію за кошти державного бюджету.

Багатоступеневий відбір кращих дозволяє побачити на всеукраїнському етапі олімпіад найбільш талановитих. Кращі з них мають можливість показати себе на більш високому рівні через участь у міжнародних олімпіадах з природничо – математичних дисциплін.

Особам, які є членами збірних команд України та брали участь у

міжнародних олімпіадах, перелік яких визначений Міністерством освіти і науки України, чемпіонам і призерам Олімпійських, Паралімпійських і Дефлімпійських ігор, зараховуються оцінки по 200 балів з двох вступних випробувань за вибором вступника.

Щороку ми проводимо в інституті «Свято обдарованої дитини» за підсумками учнівських предметних олімпіад. На ньому вручаємо спеціальні «Відзнаки за результати участі в обласних олімпіадах» та відповідні сертифікати. Ці Відзнаки отримують випускники шкіл, які багато разів брали участь та ставали переможцями обласних олімпіад. У 2017 році цю відзнаку отримали 19 випускників. Лише один з них поїхав навчатися за – кордон. Один вступив на контрактну форму навчання. Інші 17 стали студентами найкращих закладів вищої освіти України і навчаються за кошти держави. Ми вважаємо, що постійна підтримка та інституціоналізація досягнень учнів через інтелектуальні змагання вплинули на їх вибір. Ми сподіваємося, що вища школа продовжить формувати культурний капітал цих молодих людей і Україна матиме фахівців, які конвертуватимуть його в економічне зростання країни.

Підсумовуючи все вищесказане, варто сказати, що філософське осмислення культурного капіталу підводить до визначення його як важливого суспільного феномену в питанні поступального еволюційного розвитку людини та людства. Саме його відтворення у системі освіти сприяє особистісному зростанню та професійній реалізації індивіда, а також зберігає культурний зв'язок між поколіннями.

Отже, Україна ступила на шлях реформування школи. Реформа покликана змінити школу за умови адаптивного управління цим процесом. Тож, метою повної загальної середньої освіти є всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та

самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності. Досягнення цієї мети забезпечується шляхом формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності [6].

Використана література

1. Бурдые П. Формы капитала / П. Бурдые // Социология образования: теории, исследования, проблемы. – Казань. – 2004. – С. 17–27.
2. Колотило М.О. Культурний капітал та особливості його відтворення у вищій освіті (соціально-філософський дискурс) / М.О. Колотило // Вісник Дніпропетровського університету. – 2013. – Вип. 23 (4). – Т. 21 (Філософія). – С. 184–190.
3. Державна служба статистики України (Сайт). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. Судакова Н., Мегединюк М. Освіта. Чому диплом не допомагає знайти роботу? / Наталія Судакова, Мар'яна Мегединюк. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://studway.com.ua/diplom-ne-dopomagaie/>.
5. Савенков А.І. Дитяча обдарованість. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://psychologis.com.ua/1-914.htm>.
6. Закон України «Про освіту» (2017 р.) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

Николай Кириллович Сюравич,

проректор по вопросам мониторинга качества образования и независимого оценивания КУ «Житомирский областной институт последипломного педагогического образования», г. Житомир

Татьяна Викторовна Мастеркова,

методист лаборатории образовательного администрирования КУ «Житомирский областной институт последипломного педагогического образования», г. Житомир

ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЯ КУЛЬТУРНОГО КАПИТАЛА ОСОБО ОДАРЕННЫХ УЧЕНИКОВ В СИСТЕМЕ ОБЩЕГО СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В предлагаемой статье проанализированы формирование культурного капитала учащихся общеобразовательных учреждений и возрождение его в системе образования с целью содействия

личностному росту и профессиональной реализации индивида, а также сохранению культурных связей между поколениями.

Поскольку целью реформирования полного общего среднего образования является всестороннее развитие, воспитание и социализация личности, которая совершенствуется и учится на протяжении всей жизни, авторы статьи определяют приоритеты в работе педагога по привлечению школьников к участию в интеллектуальных соревнованиях.

Ключові слова: общее среднее образование, социализация личности, институционализация, культурный капитал, интеллектуальные соревнования, компетентности, инкорпорация, объективация, агенты культурного капитала.

Nikolai K. Syuravchik

Deputy Rector of Communal an Institution The «Zhytomyr Regional Institute Postgraduate Pedagogical Education», Zhytomyr city

Tatiana V. Masterkova

Methodist Educational Administration is Laboratories of Communal an Institution The «Zhytomyr Regional Institute Postgraduate Pedagogical Education», Zhytomyr city

THE INSTITUTIONALIZATION OF THE CULTURAL CAPITAL OF SPECIALLY GIFTED STUDENTS IN THE SYSTEM OF GENERAL SECONDARY EDUCATION

Abstract. The proposed article analyzes the formation of the cultural capital of students in general education institutions and its revival in the educational system with the aim of promoting personal growth and professional realization of the individual, as well as preserving cultural ties between generations.

Since the goal of reforming of general secondary education is all-round development, upbringing and socialization of the individual, which is being improved and studied throughout life, the authors of the article determine the priorities in the work of the teacher in involving schoolchildren in participating in intellectual competitions.

Key words: general secondary education, socialization of the individual, institutionalization, cultural capital, intellectual competition, competence, incorporation, objectification, agents of cultural capital.

Стаття надійшла до редакції 16 січня 2018 року